

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Κωστής Παλαμάς (1859-1943), ποιητής, πεζογράφος, θεατρικός συγγραφέας, θεωρητικός και κριτικός της λογοτεχνίας και μεταφραστής, έχει προσφέρει στα νεοελληνικά γράμματα όχι μόνο τεράστιο και πολύμορφο έργο αλλά και γόνιμο και αποτελεσματικό για τη σχεδόν επαναστατική αλλαγή προσανατολισμού της λογοτεχνίας μας, ειδικά της ποίησης, και τον συνακόλουθο εκσυγχρονισμό της. Για να πειστεί κανείς γι' αυτό, αρκεί να σκεφτεί πού βρισκόταν η ελληνική ποίηση την εποχή που εμφανίστηκε ο Παλαμάς, π.χ.

Την θέλω ασθενή εγώ την φίλην μου, ταχείαν,
ωχράν την θέλω και λευκήν ως νεκρικήν σινδόνην,
με είκοσι φθινόπωρα, με άνοιξιν καμμίαν,
μ' ολίγον σώμα – άνεμον σχεδόν – ολίγην κόνιν.

(Αχιλλέας Παράσχος, «Έρω»))

και πού την οδήγησε με μια σειρά καινοτόμων πρωτοβουλιών, όπως είναι (α) η αλλαγή του θεματικού και μορφικού ποιητικού παραδείγματος, (β) η αποφασιστική συμβολή του στην καθιέρωση της δημοτικής και στην καλλιέργεια και τον εμπλουτισμό του ποιητικού γλωσσικού οργάνου, (γ) η επαναστατική μετρική και ρυθμική επεξεργασία των στίχων του, (δ) το πεισματικό και επίμονο άνοιγμα των λογοτεχνι-

κών συνόρων μας προς τις λογοτεχνίες της Ευρώπης κυρίως αλλά και του κόσμου, ένα άνοιγμα το οποίο με νηφαλιότητα συνδύασε στο έργο του με αναμφίβολη ελληνικότητα και πατριδολατρία, απαλλαγμένες όμως από κάθε ίχνος εθνικισμού ή προγονοπληξίας.

Σημαντική, ακόμη, υπήρξε η συνεισφορά του στην κριτική αποτίμηση παλαιότερων και σύγχρονών του λογοτεχνών και έργων: αρκεί να μνημονεύσουμε εδώ ότι ο ίδιος ανέσυρε από την αφάνεια, περίπου, και επέβαλε στους πνευματικούς κύκλους της πρωτεύουσας τον Σολωμό και τον Κάλβο, τους δύο αυτούς πατέρες της νεοελληνικής ποίησης, δείχνοντας με τα έγκυρα ως σήμερα κριτήρια ενός οξυδερκούς κριτικού πού έγκειται η λογοτεχνική αξία του καθενός.

Εξάλλου, το ομολογημένο πάθος του για την Ποίηση τον ώθησε να στοχαστεί ως προς τη φύση και τη λειτουργία της και οι εκτεταμένες και σε βάθος γνώσεις του για ζητήματα Ποιητικής τον βοήθησαν να διατυπώσει μια συγκροτημένη θεωρία για την Τέχνη και την Ποίηση. Οι βασικές αρχές της θεωρίας αυτής, όπως είναι π.χ. η αυτονομία και η αυταξία της Τέχνης, η αξία της μορφής, ο γλωσσικός χαρακτήρας της ποιητικής δημιουργίας κ.ά., επανεμφανίζονται σήμερα περισσότερο, βέβαια, και ειδικότερα επεξεργασμένες και έχουν γίνει καθολικά αποδεκτές.

Όμως, ύστερα από τις ραγδαίες πολιτισμικές αλλαγές στο εσωτερικό της μεταπολεμικής ελληνικής κοινωνίας και τη στροφή της λογοτεχνίας μας στον μοντερνισμό, το έργο του Παλαμά περιορίστηκε να αξιοποιείται σχεδόν μόνο στις σχολικές γιορτές των εθνικών επετείων, αφού ο συνολικός ποιητικός λόγος του ταυτίστηκε αυθαίρετα με τη ρητορεία των μεγάλων συνθέσεών του, όπως είναι *Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου* και *Η Φλογέρα του Βασιλιά*. Ο ίδιος ωστόσο είχε εγκαίρως επισημάνει πως «ο λυρισμός του εμείς» –όπως

είχε χαρακτηρίσει το μέρος εκείνο της ποίησής του που εξέφρασε σε δύσκολους για την πατρίδα του καιρούς τη συλλογική εθνική συνείδηση— δεν ήταν ο μόνος που τον χαρακτήριζε, αφού υπήρχε και «ο λυρισμός του εγώ», ως έκφραση υποκειμενικών, προσωπικών βιωμάτων και συναισθημάτων, και «ο λυρισμός των όλων», ως έκφραση μιας φιλοσοφούσας συνείδησης σε σχέση με πανανθρώπινα και διαχρονικά προβλήματα και ερωτήματα.

Όλες, λοιπόν, τις παραπάνω πλευρές της παλαμικής παρουσίας και προσφοράς στα γράμματά μας και τα αγνοημένα κάπως αλλά ουσιαστικά γνωρίσματα της παλαμικής ποίησης στο σύνολό της, ειδικά της λυρικής, φιλοδοξεί να εντοπίσει και να προβάλλει το παρόν βιβλίο. Πιστεύω ότι με τη βοήθεια των μελετημάτων που το αποτελούν οι μεν σημερινοί ειδικότεροι μελετητές της λογοτεχνίας μας θα συνειδητοποιήσουν ότι δεν είναι δυνατή η περιγραφή και η ερμηνεία της εξέλιξης και διαμόρφωσης πολλών πλευρών, τάσεων, ειδών, μορφών κ.ά. τής ύστερα από τον Παλαμά ποίησης και ώς τις μέρες μας, χωρίς τη βαθιά, συστηματική και νηφάλια γνώση του τεράστιου παλαμικού έργου στο σύνολό του, οι δε σημερινοί αναγνώστες εραστές της ποίησης θα ανακαλύψουν στον παλαμικό ποιητικό λόγο άφθονα δείγματα υψηλής καλλιτεχνικής συνείδησης, προσωπικής συγκίνησης χαμηλών τόνων, φιλοσοφικού στοχασμού, μελαγχολικού ρεμβασμού ή και σάτιρας και (αυτο)σαρκασμού, επιγραμματική συχνά λιτότητα ύφους, υπαινικτική εικονοποιία, τολμηρή μεταφορικότητα ή εκπληκτική ρυθμική ποικιλία.

Ο Παλαμάς ήταν ο πρώτος λογοτέχνης που τράβηξε το ερευνητικό και επιστημονικό ενδιαφέρον μου, αφού η μελέτη «Ο

Τάφος του Κ. Παλαμά και η δημοτική μας ποίηση», δημοσιευμένη το 1967, είναι το πρώτο επιστημονικό μου δημοσίευμα. Η ερευνητική ενασχόλησή μου με το έργο του Παλαμά εντάχθηκε με την εκπόνηση της διδακτορικής διατριβής μου *Ο Κωστής Παλαμάς και ο Γαλλικός Παρνασσισμός* (Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1976), της πρώτης διατριβής που πραγματοποιήθηκε σε ελληνικό Πανεπιστήμιο για τον Κωστή Παλαμά, και συνεχίστηκε ως σήμερα, καθώς το τελευταίο χρονολογικά μελέτημά μου, από αυτά που περιλαμβάνονται στο βιβλίο, δηλαδή το κείμενο με τον τίτλο «Ο ποιητής [...] μελετά το αληθές, διά να δημιουργήσει το ωραίο», αποτελεί την εισήγησή μου στο Συνέδριο που οργανώθηκε από το Ίδρυμα Κωστή Παλαμά τον Οκτώβριο του 2013 για τα εβδομήντα χρόνια από τον θάνατο του ποιητή.

Στο βιβλίο προτάσσεται λεπτομερές βιο-εργογραφικό χρονολόγιο του Κωστή Παλαμά και περιλαμβάνονται δεκατρία μελετήματα, όλα σχεδόν δημοσιευμένα κατά καιρούς σε περιοδικά, πρακτικά συνεδρίων ή συλλογικούς τόμους. Τα κείμενα αυτά που παρουσιάζονται εδώ με μορφή επεξεργασμένη και συμπληρωμένη, όπου χρειάστηκε, σε σχέση με την πρώτη δημοσίευσή τους, κατατάσσονται σε πέντε μέρη με θεματικά κριτήρια.

Στο πρώτο μέρος εξετάζονται η παλαμική θεωρία για την Τέχνη και την Ποίηση, η ειδικότερη παλαμική θεωρία για τον ποιητικό λόγο καθώς και οι, παρά τις υπαρκτές αλλά συνήθως υπερτονισμένες διαφορές τους, συγκλίσεις Παλαμά-Καβάφη. Στο δεύτερο, επισημαίνεται και οριοθετείται η σχέση του Παλαμά με τον Ρεαλισμό, τον Παρνασσισμό, τον Συμβολισμό αλλά και με την τέχνη της Μουσικής. Στο τρίτο μέρος αφενός δείχνεται ότι ο *Τάφος*, η ποιητική σύνθεση του Παλαμά για τον θάνατο του τετράχρονου γιου του Άλκη, αρδεύεται από τα λαϊκά μοιρολόγια και τα δημοτικά τραγούδια

του Χάρου και του Κάτω Κόσμου και αφετέρου υπογραμμίζεται, με αφετηρία το διήγημα «Τα μάτια του Κουνάλα», η σταθερή θέση του Παλαμά ότι η «ελληνικότητα» του θέματος δεν αποτελεί κριτήριο της αισθητικής αξίας ενός λογοτεχνήματος. Στα μελετήματα του τετάρτου μέρους υποστηρίζεται ότι τα βιώματα του Παλαμά από την παιδική και εφηβική ζωή του στο Μεσολόγγι ερμηνεύουν χαρακτηριστικές όψεις του έργου του και ότι εκείνος πρώτος έδωσε μιαν ολόπλευρη και κατά βάση ποιητική εικόνα της Κύπρου, διαμορφώνοντας έτσι το γενικότερο πλαίσιο μέσα στο οποίο προσέλαβαν και επεξεργάστηκαν την εικόνα αυτή οι μεταγενέστεροί του λογοτέχνες. Στο πέμπτο μέρος συγκεντρώνονται οι παλαμικές θέσεις για τη γλώσσα ως σύστημα επικοινωνίας, παρακολουθείται η μαχητική στάση του Παλαμά κατά την περίοδο του γλωσσικού ζητήματος και υπογραμμίζεται η αποφασιστική συμβολή του στη διαμόρφωση της δημοτικής ως γλωσσικού οργάνου της λογοτεχνίας. Στο τελευταίο κείμενο με τον τίτλο «Ο Κωστής Παλαμάς σήμερα» περιλαμβάνονται διαπιστώσεις για την όλο και σημαντικότερη θέση που κατέχουν ο Παλαμάς και το έργο του στις ερευνητικές δραστηριότητες των επιστημόνων μελετητών της λογοτεχνίας μας αλλά και κάποιες σκέψεις για τη θέση που έχει ή ενδέχεται να έχει το παλαμικό έργο στα διαβάσματα των ποιητών της μεταπολεμικής και μεταπολιτευτικής περιόδου. Το βιβλίο ολοκληρώνεται με επιλεγμένη Βιβλιογραφία και Ευρετήριο ονομάτων.

Τα μελετήματα αυτά, που καθένα τους μεμονωμένο φαίνεται να εξετάζει επιμέρους παλαμικά ζητήματα, συγκεντρωμένα τώρα σε μορφή βιβλίου αποκτούν νέο και άλλου είδους ενδιαφέρον για τον σημερινό αναγνώστη, γιατί φωτίζουν διαφορετικές αλλά στην πραγματικότητα αλληλοσυμπληρούμενες και ελληλοεξαρτώμενες σημαντικές πλευρές της συνολικής παλαμικής δημιουργίας, όπως είναι π.χ. η οργανική

σχέση ανάμεσα στον θεωρητικό και κριτικό Παλαμά και τον Παλαμά λογοτέχνη. Έτσι, ενώ στο πρώτο μέρος του βιβλίου υπογραμμίζεται ότι η πίστη στην αυτοδυναμία και την αυταξία της τέχνης αποτελεί βασική γενική αρχή του Παλαμά ως θεωρητικού της λογοτεχνίας, στο τρίτο μέρος υποστηρίζεται πως το βουδικής έμπνευσης διήγημα «Τα μάτια του Κουνάλα» αποτελεί λογοτεχνική εφαρμογή της θεωρητικής αυτής αρχής, καθώς αντικρούει στην πράξη τη θέση ότι η «ελληνικότητα» του θέματος αποτελεί κριτήριο της αισθητικής αξίας ενός λογοτεχνήματος.

Ακόμη, η συνανάγνωση των μελετημάτων αυτών σήμερα, με δεδομένη την εξελικτική πορεία της ποίησής μας και με εφόδια τα εντωμεταξύ προκύψαντα ερευνητικά δεδομένα των παλαμικών σπουδών αλλά και θεωριών και ερευνών γύρω από το φαινόμενο της λογοτεχνικής δημιουργίας, φανερώνει με τον πιο πειστικό, πιστεύω, τρόπο τον όχι απλώς έγκαιρο αλλά πρωτοποριακό, γόνιμο και οπωσδήποτε έγκυρο ως σήμερα χαρακτήρα σημαντικών παλαμικών θεωρητικών θέσεων και ποιητικών πραγματώσεων.

Ο τίτλος του βιβλίου, *Ο πύργος και το γιοφύρι*, παρμένος από τους στίχους του «Πρώτου λόγου των Παραδείσων»:

Έρθα να υψώσω τον πύργο, να χτίσω ήρθα να! το γιοφύρι,
αψηφητής ποταμών ή γκρεμών ή κυμάτων ή αέρων·

(Α' 431)

είναι μάλλον κατάλληλος για να δώσει το στίγμα του βιβλίου, αφού τα μελετήματα που περιλαμβάνονται δείχνουν, ελπίζω, πως το τεράστιο, πολύμορφο και πολυεπίπεδο έργο του Παλαμά υψώνεται σαν πύργος μέσα στο νεοελληνικό λογοτεχνικό τοπίο αλλά και χτίζεται σαν γερά θεμελιωμένο γεφύρι που οδήγησε με ασφάλεια τη λογοτεχνία μας από το παλιό στο καινούριο και από το περασμένο στο μοντέρνο.

Ελ. Π.-Μ.

ΒΙΟ-ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΚΟ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ (1859-1943)*

1859

13 Ιανουαρίου: Γέννηση του Κωστή Παλαμά στην Πάτρα, στην οδό Κορίνθου 77 (σήμερα οδός «Κ. Παλαμά»). Πατέρας του ήταν ο Μεσολογγίτης Μιχαήλ Ιωάννη Παλαμάς, δικαστής, και μητέρα του η Μεσολογγίτισσα επίσης Πηνελόπη Κωνσταντίνου Πεταλά. Πρωτότοκο παιδί τους ήταν ο μεγαλύτερος αδερφός του ποιητή Χρίστος, που γεννήθηκε το 1849. Ο Χρίστος σπούδασε νομικά και χρημάτισε Έπαρχος και Νομάρχης. Νυμφεύθηκε την Αγγελική Κανάρη, προγονή του Ναυάρχου του 1821. Επειδή στα επόμενα δέκα χρόνια από τη γέννηση του Χρίστου είχαν πεθάνει σε βρεφική ηλικία άλλα δύο παιδιά, όταν γεννήθηκε ο ποιητής η μητέρα του κρέμασε στο αυτί του ένα σκουλαρίκι για να ζήσει το νεογέννητο:

* Πηγή: Λεύκωμα *Κωστής Παλαμάς 2003. 60 χρόνια από τον θάνατό του*, Φιλολογική επιμέλεια: Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού, Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, Αθήνα 2003, σ. 2-22.

Οι παραπομπές σε παλαμικά κείμενα στα Άπαντα, τ. Α' ΙΣΤ', Μπίρης-Γκοβόσσης, Αθήνα 1962-1969. Το κεφαλαίο γράμμα παραπέμπει στον τόμο, ο αριθμός στη σελίδα.

Το σκουλαρίκι το έβαλε η μητέρα μου στ' αυτί μου, καθώς γεννήθηκα, παίρνοντας χρυσάφι για να το σκαλίση, από σαράντα πρωτοστέφανες νυφάδες. Δεν της εξούσαν, έμαθα, τα παιδιά, κι από φόβο και στην πρόληψη δουλεύοντας, το παράγγειλε έτσι το σκουλαρίκι· και μου τρύπησε τ' αυτί και μου το κρέμασε, για τη ζωή. (Δ' 325)

Προπάππος του ποιητή από την πλευρά του πατέρα του ήταν ο διδάσκαλος του γένους Παναγιώτης Παλαμαίας (1722-1803), ιδρυτής στο Μεσολόγγι της Παλαμαίας Σχολής (1760) που αναδείχτηκε σε ένα από τα σημαντικότερα πνευματικά κέντρα της Τουρκοκρατίας με ακτινοβολία σε ολόκληρο τον ελληνισμό. Ο πρωτότοκος γιος του Ιωάννης ήταν ο παππούς του ποιητή. Ο Ιωάννης δίδαξε στην Κωνσταντινούπολη και κατόπιν στην Αθήνα (1808-1817), από όπου πήγε πάλι στην Κωνσταντινούπολη (1817-1821) και δίδαξε στην εκεί Πατριαρχική Ακαδημία. Το 1821, με την έκρηξη της Επανάστασης, η οικογένειά του συνελήφθη από τους Τούρκους μαζί με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Γρηγόριο Ε' και άλλους εξέχοντες Έλληνες, αλλά σώθηκε από τη σφαγή ως εκ θαύματος. Διέφυγε στην Οδησό, όπου δίδαξε ως το 1828. Πέθανε στο Μεσολόγγι το 1842. Είχε αποκτήσει τέσσερα παιδιά, τον Δημήτριο, τον Μιχαήλ, τον Βασίλειο και την Ελένη. Ο Μιχαήλ ήταν ο πατέρας του ποιητή.

Παππούς του ποιητή από την πλευρά της μητέρας του ήταν ο πλούσιος έμπορος Κωνσταντίνος Πεταλάς, που γεννήθηκε το 1793 στην Κωνσταντινούπολη. Νυμφεύθηκε τη Μεσολογγίτισσα Αλτάνη Θεοφίλου Κότσικα και απέκτησαν δύο κόρες, την Καλλιόπη, που ύστερα από τον γάμο της με τον πλούσιο έμπορο Διονύσιο Καρούσο εγκαταστάθηκε στην Τεργέστη, και την Πηνελόπη, τη μητέρα του ποιητή.

27 Μαρτίου: Γέννηση στο Μεσολόγγι της Μαρίας Αποστόλου Βάλβη, της κατοπινής συζύγου του ποιητή.

1861

Γέννηση στην Πάτρα του Νίκου Παλαμά, μικρότερου αδερφού του ποιητή.

1864

27 Δεκεμβρίου: Πεθαίνει η μητέρα του Πηνελόπη, από πρόωρο τοκετό, σε ηλικία σαράντα ετών.

1865

11 Φεβρουαρίου: Πεθαίνει ο πατέρας του Μιχαήλ, σαράντα μόλις ημέρες μετά τον θάνατο της συζύγου του. Ο ποιητής μένει πεντάρφανος στην τρυφερή ηλικία των έξι ετών. Στα *Χρόνια μου και τα χαρτιά μου* περιγράφει ο ίδιος πώς καταγράφηκε ως ταπείνωση και ως ενοχή η τραγική εκείνη εμπειρία στη συνείδηση ενός παιδιού που ώς τότε πίστευε ότι οι άλλοι «πεθαίνουν γύρω μας, μα εμείς δεν πεθαίνουμε»:

Σταματήσαμε σ' ένα σπιτάκι. Μια γυναικούλα βγήκε και μας παρακάλεσε να περάσουμε μέσα. Με κοίταξε πονετικά, με φίλεψε, και είπε και τον άκουσα το λόγο της: «Α! Το καημένο τ' ορφανό!» Από εκείνη τη στιγμή σα να αισθάνθηκα κάτι που με ταπείωνε. Αυτό θα ήταν η ανείπωτη διάθεση μέσα στην παιδική μου την ψυχή που δεν είχα βέβαια τότε την ικανότητα να την αναλύσω. Α! Πώς είναι η ορφάνια θλιβερή, μα πώς είναι ακόμα θλιβρώτερη των ανθρώπων η ψυχοπόνια μέσα στο νου ενός παιδιού που τον είχε συλλογιστή το θάνατο σαν κάτι πολύ μακρινό, σαν κακό που μπορούσε και να μην τ' αγγίξει το παιδί ποτέ. Κ' έξαφνα της μοίρας ω! τί απόκριση στην αφηρησιά του παιδιού! Κ' έρχονται στιγμές και πιστεύω πως εγώ με την προκλητική μου σκέψη προς το θάνατο σκότωσα και τους δυο!

Σα γύρισα στο σπίτι, ούτε πατέρας, ούτε μητέρα. Μόνο η μεγαλόπρεπη και μεγαλόκορμη γιαγιά, η Αλτάνη· μόνο η [ψυχοκόρη η] Κωνσταντίνα. Μόνο η συνηθισμένη και από όλους προσπάθεια να μου κρύψουν το δυστύχημα. «Η μητέρα και ο πατέρας πάνε ταξίδι»

μου λέγανε. «Θα γυρίσουν και θα μας φέρουν χίλια καλά». Μάντενα εγώ, σκέτα νέτα, μ' όλη μου τη μικροσύνη, πως ο πατέρας και η μητέρα είχαν κάμει για καλά και μια για πάντα το ταξίδι το αγύριστο. Μα έδειχνα πως πίστευα τα λόγια τους. Και δεν έλεγα τίποτε. Ήσυχο. Με κυρίευεν όχι λύπη, όχι φόβος, μα η ντροπή της λύπης και η καταφρόνηση του φόβου. Είμουν, έστεκα από τότε τυλιμένος μέσα μου. (Δ' 309, 310-311)

1866

Καλοκαίρι: Τα τρία πεντάρφανα αδέρφια, ο Χριστάκης, ο Κωστής και ο Νίκος, χωρίζουν. Την ανατροφή του μικρότερου, του Νίκου, αναλαμβάνουν η θεία του Καλλιόπη, η αδελφή της μητέρας τους, και ο σύζυγός της Διονύσιος Καρούσος και τον παίρνουν μαζί τους στην Τεργέστη όπου είναι εγκατεστημένοι μαζί με τα παιδιά τους Νίκο, Κωστάκη και Αγγλαΐα. Ο ποιητής με τον μεγαλύτερο αδερφό του Χριστάκη εγκαθίσταται οριστικά στο Μεσολόγγι, στο σπίτι του θείου τους Δημητρίου Ιωάννη Παλαμά. Αυτός ο μεγαλύτερος αδερφός του πατέρα –όπως τον έχει περιγράψει ο ίδιος ο Παλαμάς–

ο θεός ο διδάσκαλος, καθώς απ' όλους κράζοταν, ο ελλημιστής, ο θεολόγος, ο φιλόσοφος, ο μυστικιστής, ο ησυχαστής, ο τεχνίτης του λόγου και του Λόγου ο διδάχος, ο σφραγισμένος με σφραγίδα χάρης μυστηριακής, ο παράξενος, ο κρυφός, ο επαγγελματίας εξηγητής των προφητειών του Αγαθάγγελου (Δ' 305),

είχε έξι δικά του παιδιά: τον Ιωάννη, φιλόλογο, τον Παναγιώτη, που πέθανε όταν ήταν φοιτητής της Νομικής, τον Νικόλαο που ήταν τρελός και συμβίωνε με τους άλλους –τα τραυματικά, φοβικά συναισθήματα που προκαλούσε στον μικρό Κωστή καταγράφονται στο ποίημα «Ο τρελός» της Ασάλευτης Ζωής– την Αννίκα, τη Λενιώ και τη Μάσιγγα, με την οποία ο ποιητής αλληλογραφεί αργότερα από την Αθήνα. Εκτός, λοιπόν, από τη δική του μεγάλη οικογένεια ο θεός αναλαμβάνει και τη φροντίδα, κάτω από την ίδια στέγη, των δύο ανη-

ψιών του αλλά και της πεθεράς του πεθαμένου αδελφού του, της γιαγιάς του ποιητή Αλτάνης, και της «θείας Βγενούλας», της αδελφής της, που ώς τότε ζούσαν στο σπίτι της Πάτρας. Η «θεία Βγενούλα» είχε πάρει μέρος στην ηρωϊκή Έξοδο του Μεσολογγίου, πιάστηκε αιχμάλωτη, βιάστηκε και κακοποιήθηκε άγρια από τους Τούρκους, αργότερα εξαγοράστηκε και από την παράξενη συμπεριφορά της και τα δαιμονισμένα ξεσπάσματά της όλοι την θεωρούσαν «μουρλή». Με την παρουσία της (*Κορμί ψηλό, ξεραγκιανό, ξαγριεμένη όψη. Γυναίκα ξεχωριστή, σημαντική, αξέχαστη, Δ' 299-300*), αλλά και την «παθιασμένη αγάπη» της γι' αυτόν, τη μοναδική ίσως αγάπη και έγνοια που ο Παλαμάς-παιδί γνώρισε μέσα «στην ορφάνια του και στη μοναξιά του», φαίνεται πως σφράγισε τον ποιητή για πάντα, αν κρίνουμε από τα δυο δεκατετράστιχα που της αφιερώνει στην ομώνυμη συλλογή. Η ατμόσφαιρα στο σπίτι του θείου του, γενικά, θα πρέπει να ήταν μυστήρια και μαγική –ο Παλαμάς την έχει αποδώσει έξοχα στο ποίημα «Το σπίτι μας» της *Ασάλευτης Ζωής*– συγχρόνως όμως και βαριά και καταθλιπτική για την ευάλωτη συναισθηματική ζωή ενός ορφανού παιδιού και την ευαισθησία ενός μελλοντικού ποιητή.

1869 Γράφει το πρώτο του ποίημα:

Εννιά χρονών έγραφα το πρώτο μου ποίημα. Το ποίημα για γέλια. Δεν είτανε το πρώτο μου έργο. Πριν, είχα καταφέρει ένα δραματάκι, πεζά· με το χαρακτηριστικό τούτο: πεθαίνονν όλα του τα πρόσωπα. Ακόμα και μια κωμωδία, «Το μεθύσι της Ανθούλας» [...]. Μα το μέγα έργον είτανε το πρώτο ποίημα. Μπορούσα να φωνάξω σαν τον Αρχιμήδη: Εύ ρ η κ α. Τί είχα βρη; Το Παν. Το Στίχο: «Σε αγαπώ! Εφώνησα, / κ' εσύ μ' αστραπτον βλέμμα: / Μη –μ' απεκρίθης– μη, θνητέ, / τολμήσης να μιάνης / διά της παρουσίας σου / τας ώρας τας ωραίας / που τας έζησα στον κόσμον...» (Δ' 332-333).

1873

22 Σεπτεμβρίου: Αποπερατώνει τις σπουδές του στη Β' τάξη του Γυμνασίου με βαθμό «Λίαν Καλώς» και διαγωγή «Καλή».

1874

Μάρτιος: Δημοσιεύει ποιήματα στην τοπική εφημερίδα του Μεσολογγίου *Δυτική Ελλάς* του Αρτέμη Γουργουρίνη. Ιούνιος: Αποπερατώνει τις σπουδές του στη Γ' τάξη του Γυμνασίου με βαθμό «Κάλλιστα» και διαγωγή «Καλλίστη». Γράφει την «Μεσολογγιάδα».

1875

Ιούνιος: Αποφοιτά από το Γυμνάσιο Μεσολογγίου με βαθμό «Κάλλιστα». 23 Αυγούστου: Δημοσιεύει στην *Εφημερίδα των Συνζητήσεων* των Αθηνών πολύστιχο ελεγείο στον Σπύρο Ιγγλέση, φοιτητή της Νομικής. 1η Σεπτεμβρίου: Δημοσιεύει στην ίδια εφημερίδα ελεγείο στη Ζωή Δροσίνη και στις 6 Δεκεμβρίου το πολύστιχο ποίημά του «Μνημόσυνον εις Αθανάσιον Μηλίγγην, τελειόφοιτον της Ιατρικής». Οκτώβριος: Εγγράφεται ως πρωτοετής φοιτητής στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Πρώτος έρωτας στην Αθήνα με την ποιήτρια Φωτεινή Οικονομίδου (1856-1883).

1876

Δημοσιεύει το ποίημά του «Το γιούλι» στο *Αττικόν Ημερολόγιον* του Ειρηναίου Ασωπίου. Το ποίημα γράφτηκε για την πρώτη, ίσως, αγάπη του όσο ήταν στο Μεσολόγγι, τη Μεσολογγίτισσα Ιουλία Δεσποτοπούλου, η οποία έμεινε ανύπαντρη και πέθανε στα τέλη του μεσοπολέμου σε μεγάλη ηλικία. 29 Μαΐου: Δημοσιεύει στην εφ. *Αυγή* το ποίημα «Μεσολογγιάς». Υποβάλλει στον Βουτσιναίο ποιητικό αγώνα την ποιητική συλλογή του *Ερώτων έπη* που απορρίφθηκε με εισηγητή τον Θεόδωρο Ορφανίδη.

1878

9 Απριλίου: (Κυριακή των Βαΐων, επέτειος της Εξόδου): Προσκεκλημένος από τον δήμαρχο Μεσολογγίου Αναστάσιο Γιαννόπουλο απαγγέλλει, αντί για πανηγυρικό, το πολύστιχο ποίημά του «Μισολόγγι» στον Τάφο των Ηρώων. Ιούλιος: Το ποίημα εκδίδεται στο Μεσολόγγι και αποτελεί την πρώτη αυτοτελή έκδοση του Παλαμά: *Μισολόγγι*. Ποίημα υπό Κωνσταντίνου Μ. Παλαμά. Εκδίδεται δαπάνη Αρτέμη Γουργουρίνη. Μεσολόγγιον, Τυπογραφείον η «Δυτική Ελλάς» Αρτέμη Γουργουρίνη, 16 σελ.

1879

21 Ιανουαρίου: Πρώτη συνεργασία στη σατιρική εφημερίδα *Ραμπαγάς* του Κλεάνθη Τριαντάφυλλου και του Βλάση Γαβριηλίδη (το πρώτο φύλλο είχε κυκλοφορήσει στις 14 Αυγούστου 1878) με το ποίημα «Η κούνια» και υπογραφή «Κώστας». Λίγες ημέρες πριν (14 Ιανουαρίου) είχε δημοσιεύσει εκεί δύο ποιήματά του ο φίλος και συμφοιτητής του Νίκος Καμπάς με το ψευδώνυμο «Νίκος», ενώ από τον Απρίλιο αρχίζει τη συνεργασία του και ο επίσης φίλος και συμφοιτητής του Γεώργιος Δροσίνης, με το ψευδώνυμο «Αράχνη». Ο Παλαμάς θυμάται με συγκίνηση την εποχή που η εφ. *Ραμπαγάς* και λίγο αργότερα η εφ. *Μη Χάνεσαι* καλοδέχτηκαν στις στήλες τους τα ποιήματα των τριών αυτών νέων στην ηλικία και νέων για το αθηναϊκό κοινό ποιητών και βοήθησαν, έτσι, την πρωτοπόρο τριάδα να ανοίξει τον δρόμο για τη «Νέα Σχολή»:

Τ' όνειρό μας πήρε σάρκα. Αρχισαν να μας τυπώνουν, να μας ρε-κλαμαρίζουν, να μας διαβάζουν, να μας επαινούν, κι ακόμα πιο σημαντικό, να μας χτυπούν. Είμαστε οι ποιηταί, τα παιδαρέλια, όπως μας έλεγαν περιφρονητικά, της Νέας Σχολής. Οι παλαιοί δε μας καλούσαν· μας δέχτηκαν με γκριμάτσες· οι νευρικότεροι μας έβρισαν· στο τέλος, άθελα, μας μιμήθηκαν. (Δ' 438)

Για έναν χρόνο μοιράζεται το ίδιο φοιτητικό δωμάτιο με τον Νίκο Καμπά σε ένα σπιτάκι της οδού Ιπποκράτους.

1880

30 Ιανουαρίου: Δημοσιεύει το πρώτο του ποίημα στην εφ. *Μη Χάνεσαι* του Βλάση Γαβριηλίδη με την υπογραφή «Κωστής». Μένει σε ένα σπιτάκι της οδού Σόλωνος πίσω από το Δημοτικό Νοσοκομείο, το σημερινό Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων.

1881

31 Μαΐου: Βρίσκεται στο Μεσολόγγι. Εκδρομή στο Βραχώρι (Αγρίνιο), το Αγγελόκαστρο και το Κάστρο της Κυρα-Ρήνης.
6 Δεκεμβρίου: Δημοσιεύει το πρώτο του ποίημα στο «ακαδημαϊκό» περ. *Εστία* με τον τίτλο «Δεκέμβριος» και υπογραφή «Κωστής Παλαμάς». Έκτοτε και σε όλη τη διάρκεια της ζωής του θα συνεργαστεί με τα σημαντικότερα περιοδικά και τις εφημερίδες των Αθηνών αλλά και του μείζονος ελληνισμού δημοσιεύοντας ποιήματα και πεζά.

1882

30 Μαρτίου: Ο αδερφός του Χριστάκης διορίζεται Έπαρχος στην Κυπαρισσία. Παίρνει μαζί του και τον Κωστή, που μένει εκεί ως το φθινόπωρο. Επιστρέφει στην Αθήνα ύστερα από πρόσκληση του Βλ. Γαβριηλίδη και στις 15 Σεπτεμβρίου, παράλληλα με τη δημοσίευση ποιημάτων του, αρχίζει και τακτική συνεργασία στην εφ. *Μη Χάνεσαι* με πεζά κείμενα σατιρικού ύφους (χρονογραφήματα, ρεπορτάζ από τις συνεδριάσεις της Βουλής κ.ά.), τα οποία υπογράφει με τα ψευδώνυμα «Κάποιος», «Ονουλουλού», «Κουτρούλης».

1883

30 Οκτωβρίου: Η εφ. *Μη χάνεσαι* του Βλ. Γαβριηλίδη γίνεται ημερήσια και μετονομάζεται σε *Ακρόπολις*. Ο Παλαμάς

συνεργάζεται από το πρώτο φύλλο και στη νέα εφημερίδα, με πεζά κείμενα και ποιήματα.

1885

7 Μαρτίου: Εμφανίζεται για πρώτη φορά στον Φιλολογικό Σύλλογο «Παρνασσός», όπου απαγγέλλει τα ποιήματά του «Περασμένα νιάτα» και «Η κόρη της Λήμνου». Αρχίζει να γράφει τη *Φλογέρα του Βασιλιά*.

1886

Δημοσιεύει το τελευταίο ποίημά του στην καθαρεύουσα («Ο Ύπνος») στην εφ. *Κλειώ της Λειψίας*. Εκδίδεται η πρώτη ποιητική του συλλογή, *Τραγούδια της Πατρίδος μου*, με τον υπότιτλο *Τραγούδια της λίμνης. Τραγούδια της καρδιάς και της ζωής. Πολεμικά τραγούδια*, από το Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».

1887

27 Δεκεμβρίου: Νυμφεύεται τη Μαρία Αποστόλου Βάλβη. Ο γάμος γίνεται στο εκκλησάκι του Αγίου Θωμά, στο Γουδί, με κουμπάρο τον Βλάση Γαβριηλίδη. Μένουν για λίγους μήνες σε σπίτι της οδού Αραχώβης και Ασκληπιού.

Ο Παλαμάς έχει αφιερώσει στη γυναίκα του τον *Ύμνο στην Αθηνά*, το πρώτο έργο του μετά τον γάμο τους, κι έχει γράψει γι' αυτήν σειρά ποιημάτων που φανερώνουν θαυμασμό για τη λεβεντιά και την αξιοσύνη της αλλά και επίγνωση των δικών του ψυχικών αδυναμιών που τον κάνουν να αισθάνεται ανάξιός της ή και ένοχος απέναντί της: *Ποιο κύμα, (ω κρινοπρόσωπη/ με μια ψυχήν αντρικία), / στα πόδια σου τα ξέβρασε/ της καρδιάς μου τα φύκια; (Α' 341)*. Χαρακτηριστικότερο το ποίημα «Αντιόπη» των *Βωμών*.

1888

Η οικογένεια Παλαμά μετακομίζει στην οδό Νεοφύτου Βάμβα, στο Κολωνάκι. Εκδίδεται *Το Ταξίδι* του Γιάννη Ψυχάρη.

18 Ιουλίου: Ο Παλαμάς βλέπει για πρώτη φορά το νεοτύπωτο βιβλίο στο γραφείο της εφ. *Εφημερίς*, όπου εργάζεται, και την άλλη κιόλας ημέρα (**19 Ιουλίου**) με το άρθρο «Το επαναστατικόν βιβλίον του κ. Ψυχάρη», στην *Εφημερίδα*, το παρουσιάζει πρώτος στο κοινό. Στις **20 Ιουλίου** δημοσιεύει δεύτερο άρθρο με τον τίτλο «Διά το Ταξίδι του κ. Ψυχάρη», εμπειριστατωμένο, με ενθουσιώδεις κρίσεις για τη λογοτεχνική αξία του έργου και την επέκταση στον πεζό λόγο της ζωντανής γλώσσας του ελληνικού λαού, την οποία «η ποιήσις προ πολλού απεδέχθη», παρατηρώντας όμως συγχρόνως με νηφαλιότητα πως «ο κ. Ψυχάρης [...] λησμονεί την επί του λαού επίδρασιν του σχολείου και δεν υποπτεύεται ίσως ότι φράσεις και λέξεις τινές, τας οποίας θα απέρριπτεν εν αγανακτήσει ούτος ως ανηκούσας εις το πονηρόν κόμμα των δασκάλων, κατέστησαν βαθμηδόν όχι ολιγώτερον ζωντανάί και δημοτικάί εν τη συνειδήσει του Ελληνικού λαού» (ΣΤ' 310). **26 Οκτωβρίου:** Γεννιέται το πρώτο παιδί του, η Ναυσικά.

1889

Βραβεύεται στον Φιλαδέλφειο ποιητικό αγώνα ο *Ύμνος εις την Αθηνάν* με εισηγητή τον Νικόλαο Γ. Πολίτη και λίγο αργότερα εκδίδεται από το Βιβλιοπωλείον της «Εστίας». **16 Μαρτίου:** Δίνει στον «Παρνασσό» τη βαρυσήμαντη διάλεξή του για τον Κάλβο («Κάλβος ο Ζακύνθιος»), με την οποία γίνεται η πρώτη ουσιαστική παρουσίαση του Ζακύνθιου ποιητή στο αθηναϊκό κοινό και εντοπίζεται και προβάλλεται, με αισθητικά κυρίως κριτήρια, η αξία των καλβικών ωδών.

1890

20 Μαρτίου: Απαγγέλλει στον «Παρνασσό» τα ποιήματα «Έν άνθος», «Οι τάφοι του Κεραμεικού» και «Το τραγούδι των βουνών». Για την αποσαφήνιση και κατανόηση των νέων

για τη νεοελληνική ποίηση αισθητικών αρχών που τα διέπουν, προτάσσει ομιλία όπου εκθέτει με τρόπο σαφή και κατηγορηματικό τις προσωπικές του θέσεις για την ποίηση γενικά (τη σολωμικής αφετηρίας θέση του ότι «ο ποιητής μελετά το αληθές, διά να δημιουργήσει το ωραίον»), τις απόψεις του για τη φύση και το περιεχόμενο της ποίησης, τη γόνιμη σχέση της με τη φιλοσοφία, την επιστήμη και το παρελθόν, ιδιαίτερα το αρχαιοελληνικό, κ.ά.). Το κείμενο της ομιλίας αυτής (ο ίδιος το έχει χαρακτηρίσει «πρώτο σχέδιασμα του φιλολογικού μανιφέστου που προλογίζει στα *Μάτια της Ψυχής μου*») δημοσιεύει στις 30 Μαρτίου στην εφ. *Εφημερίς* με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Πώς εννοούμεν την ποίησιν». Ιούνιος: Βραβεύεται στον Φιλαδέλφειο ποιητικό αγώνα η ποιητική συλλογή του *Τα Μάτια της Ψυχής μου* με εισηγητή τον Αριστομένη Προβελέγγιο.

1891

Γέννηση του δεύτερου παιδιού του, του Λέανδρου. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1890 η οικογένεια εγκαθίσταται στο ιστορικό σπίτι της οδού Ασκληπιού 3.

1892

Εκδίδεται η ποιητική συλλογή *Τα Μάτια της Ψυχής μου*, εκ του τυπογραφείου της «Εστίας».

1893

Φεβρουάριος: Σε καλλιτεχνική εσπερίδα στον «Παρνασσό» υπέρ των σεισμοπαθών της Ζακύνθου απαγγέλλει τα ποιήματα «Προς τον Σολωμόν» και «Μετά θάνατον».

1894

Γέννηση του τρίτου παιδιού, του Άλκη (= Μιχαήλ). 7 Μαΐου: Ομιλία στον «Παρνασσό» σε φιλολογικό μνημόσυνο για τον Κώστα Κρυστάλλη. Το κείμενο εκδίδεται αυτοτελώς (*Το*

έργον του Κρυστάλλη, Βιβλιοπωλείον («Εστίας»), σε ανατύπωση από τη δημοσίευσή του στην εφ. *Εφημερίς* (10-12 Μαΐου).

1895

29, 30, 31 Ιανουαρίου, 1 και 2 Φεβρουαρίου: Ο Μιχαήλ Μητσάκης γράφει στην εφ. *Το Άστρ* επικριτικά άρθρα για τον Παλαμά. Ο Παλαμάς θεώρησε ότι ήταν αποτέλεσμα ψυχικής ασθένειας, από την οποία ο Μητσάκης έπασχε, και στις 30 Ιανουαρίου δηλώνει στην *Εστία* πως «εις όσα, εν πλήρει επιγνώσει του ατόπου, ήρχισε να δημοσιεύη το *Άστρ*» δεν θα απαντήσει (ΙΣΤ' 512). 20 Μαΐου: Η Επιτροπεία των Ολυμπιακών Αγώνων τού αναθέτει τη σύνθεση του Ύμνου των Αγώνων. Με τον παλαμικό «Ολυμπιακό ύμνο», μελοποιημένον από τον Σπυρίδωνα Σαμάρα, άρχισαν την επόμενη χρονιά οι πρώτοι (νέοι) Ολυμπιακοί Αγώνες και με αυτόν εξακολουθεί να γίνεται η έναρξή τους ως σήμερα.

1896

5 Μαΐου: Η Επιτροπεία των Ολυμπιακών Αγώνων τού επιδίδει αναμνηστικό για τη δημιουργία του «Ολυμπιακού Ύμνου» και δώρο 500 δρχ.

1897

Εκδίδεται η ποιητική του συλλογή *Ίαμβοι και Ανάπαιστοι*, εκ του τυπογραφείου της «Εστίας». Ο Ζαν Μορεάς θα την αποκαλέσει «αριστούργημα» σε άρθρο του στο γαλλικό περιοδικό *Cosmopolis* (Σεπτέμβριος 1897). 23 Ιανουαρίου: Αρχίζει σειρά τεσσάρων διαλέξεων στον «Παρνασσό» για τη νεοελληνική ποίηση. Η πρώτη με τίτλο «Εισαγωγή εις την μελέτην της νέας ελληνικής ποιήσεως» αναφέρεται στη δημοτική ποίηση, στα στρατόπεδα της οποίας αρματολοί και κλέφτες «συνεργάζονται εν ταυτώ προς απελευθέρωσιν της Ελληνικής φυλής από των Τούρκων και της Ελληνικής ποιήσεως από της σχολαστικότητος» (Δ' 403), οι άλλες (τον Δε-

κέμβριο) στην «Ποίηση του Ρήγα», τον «Ποιητή Σολωμό», τους Σούτσους, τον Ραγκαβή, τον Ζαλοκώστα κ.ά. 15 Οκτωβρίου: Με απόφαση του υπουργού Παιδείας Ανδρέα Παναγιωτόπουλου διορίζεται Γενικός Γραμματεύς του (μοναδικού τότε στην Ελλάδα) Πανεπιστημίου Αθηνών. Αν και ο ίδιος φέρεται να είπε με ειλικρίνεια στον υπουργό Παιδείας «Κύριε Υπουργέ, νομίζω πως δεν είμαι πολύ κατάλληλος για την υπηρεσία αυτή», ο διορισμός του, που έλυσε το οξύ ώς τότε βιοποριστικό του πρόβλημα, χαιρετίστηκε με ενθουσιασμό από τον προοδευτικό τύπο της εποχής.

1898

24 Φεβρουαρίου: Πεθαίνει το μικρότερο παιδί του, ο Άλκης, σε ηλικία τεσσάρων ετών από μηνιγγίτιδα. Συγκλονισμένος ο ποιητής, από την ημέρα του θανάτου ώς τις 9 Μαρτίου γράφει την ποιητική σύνθεση *Ο Τάφος*, που κυκλοφορεί στις 3 Απριλίου από το τυπογραφείο «Εστία», Κ. Μάισνερ και Ν. Καργαδούρη. Το καλοκαίρι παραθερίζει στον Πόρο, από όπου είναι εμπνευσμένο το οκτάστιχο αρ. 38 των «Εκατό φωνών» της *Ασάλευτης Ζωής*. Στο φιλολογικό του σαλόνι συγκεντρώνονται σχεδόν κάθε βράδυ οι γνωστότεροι πεζογράφοι, ποιητές και λόγιοι. Στο γραφείο του –αυτό είναι το «σαλόνι»– που ο ίδιος το ονομάζει «κελλί», συζητούν ή διαβάζουν στίχους τους και κείμενά τους. Ο Παλαμάς, πολύ αργότερα, στο ποίημά του «Το κελλί» το τραγούδησε έτσι: *Ήρθε η ώρα να φύγω; Στο έρμο τούτο κελλί / θα λατρέψη άλλη πίστη (πίστη ποια; / ποια φυλή; / Τριάντα χρόνια εδώ μέσα, τίμια φτώχεια, με ζης, / και ω καρδιά μου τραγούδι της ζωής μου πεξής! / [...] Τριάντα χρόνια εδώ μέσα στο κελλί το στενό / έμπασα όλη την πλάση, πέλαο, γης, ουρανό... (Ζ' 219)*. Στο φιλολογικό σαλόνι του Παλαμά, όπως μαρτυρεί ο Ξενόπουλος, αποφασίστηκε τελειωτικά η έκδοση από τον Κ. Χατζόπουλο, που είχε την ιδέα, ενός περιοδικού πρωτοποριακού, που θα γραφόταν ολόκληρο στη δημο-

τική και θα συγκέντρωνε ως συνεργάτες τους εκλεκτότερους λογοτέχνες της εποχής. Στο ίδιο σαλόνι αποφασίστηκε και ο χαρακτηριστικός τίτλος του περιοδικού: *Η Τέχνη*. 1η Νοεμβρίου: Κυκλοφορεί το πρώτο φύλλο της *Τέχνης* όπου ο Παλαμάς συμμετέχει με τη δημοσίευση δύο άρθρων («Άστραψε φως» και «Η κριτική και η γλώσσα»). Εκδίδεται σε μετάφραση Παλαμά και με πρόλογο του Σπ. Λάμπρου η μυθιστορία του André Laurie *Πρόας ο Νικίον*, εκδότης ο διευθυντής της «Διαπλάσεως των Παίδων» Νικ. Π. Παπαδόπουλος, εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου.

1899

Ψυχραίνονται οι σχέσεις του με τον Δροσίνη, γιατί ο τελευταίος ως γραμματέας του Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων εκδίδει τα βιβλία του συλλόγου στην καθαρεύουσα. 21 Ιουλίου: Ο Αργ. Εφταλιώτης δημοσιεύει στην εφ. *Το Άστν* άρθρο με τον τίτλο «Αληθινή και ψεύτικη τέχνη», όπου υποστηρίζει πως το άνοιγμα της *Τέχνης* προς τα λογοτεχνικά ρεύματα της Ευρώπης (συμβολισμός, Ιψενογερμανισμός) ήταν περιττό έως και επικίνδυνο για τα ελληνικά λογοτεχνικά πράγματα, αφού «ο εθνικός χρωματισμός» είναι «το μόνον πειστήριον της καλλιτεχνικής οντότητος» των έργων τέχνης. 9 Αυγούστου: Ο Παλαμάς με το βαρυσήμαντο άρθρο του «Η φαντασία και η πατρίς», δημοσιευμένο και αυτό στο *Άστν*, απαντά στον Εφταλιώτη και απορρίπτει κατηγορηματικά τις θέσεις του. Υποστηρίζει ότι

τα ωραία έργα διακρίνει η ταυτότης της ακτινοβολίας, εξ ης προδίδεται ότι ταύτα κοινήν εθνικότητα έχουσι την παγκόσμιον της *Τέχνης* [...] η αληθώς καλή ποίησις, και αν αρέται το θέμα αυτής εξ απωτάτων χωρών και χρόνων, ενισχύει το εθνικόν αίσθημα και ανηψοί το εθνικόν φρόνημα πλειότερον δωδεκάδος θουρίων [...] πάσα άλλη σκέψις και βλέψις, ηθογρα-

φίαι, πατριωτισμοί, σελίδες εκ της ιστορίας και της πέριξ κοινωνίας, οσονδήποτε ζωηρά και αν είναι η βαφή των εθνικών χρωμάτων αυτών, όταν δεν είναι ταύτα απλά μέσα, ως παν άλλο μέσον, προς εκδήλωσιν της ψυχής του ποιητού, προς μουσοδομίαν της εν αυτή λανθανούσης μυριοφωνίας, είναι, απλούστατα, ο άριστος τρόπος προς καλλιέργειαν και συγκομιδήν *κοιλοκνυθίων* [...] το περιοδικόν όργανον των νέων ποιητών [*Η Τέχνη*] αξίζει να κανχάται πρώτον διά τα διάφορα *παράθρα*, τα οποία προσεπάθησε ν' ανοίξη επί του φιλολογικού ημών τείχους, του ογκώδους και αδιαπεράστου, διά να επικοινωνήσωμεν προς τους απωτέρω διανοιγομένους ευρείς ορίζοντας. (Β' 379-388)

29 και 30 Αυγούστου: Δημοσιεύσει στην εφ. *Ακρόπολις* το άρθρο «Η φιλολογία διά των φυλών και διά των πατρίδων» όπου εξετάζει και πάλι το θέμα της «εθνικότητας» της λογοτεχνίας, αλλά τώρα από σκοπιά γενική και θεωρητική και με τον οπλισμό δεινού συγκριτολόγου.

1900

Εκδίδεται η ποιητική σύνθεση *Οι Χαιρετισμοί της Ηλιογέννητης*, έκδοση του «Περιοδικού μας», Πειραιεύς.

1901

Εκδίδεται αυτοτελώς το διήγημα *Θάνατος Παλληκαριού*, από το τυπογραφείο «Εστία», Κ. Μάισνερ και Ν. Καργαδούρη. Εκδίδονται Διονυσίου Σολωμού *Άπαντα τα Ευρισκόμενα*, Βιβλιοθήκη Μαρασλή, με πρόλογο για τη ζωή και το έργο του ποιητή από τον Παλαμά. 27 Φεβρουαρίου: Ο Παλαμάς πρώτος μεταξύ των συνιδρυτών (Δ. Κακλαμάνος, Γ. Στρατήγης, Γ. Βλαχογιάννης, Δ. Καμπούρογλους, Παύλος Νιρβάνας, Λάμπρος Πορφύρας) της *Νέας Σκηνης* του Κ. Χρηστομάνου. 12 Οκτωβρίου: Υπερασπίζεται με άρθρο στην εφ. *Το Άστν την Ιστορία της Ρωμοσύνης* του Αργύρη Εφταλιώτη, την

οποία είχε επικρίνει με άρθρο του στην εφ. *Ακρόπολις* (1η Αυγούστου) ο Γ. Σωτηριάδης για τη χρήση του όρου «Ρωμιάς», στον οποίον ο Σωτηριάδης απέδιδε νόημα «ανθρώπου ευτελούς και χυδαίου». Σεπτέμβριος-Οκτώβριος: Δημοσιεύονται στην εφ. *Ακρόπολις* τα πρώτα τμήματα από τη μετάφραση στη δημοτική του κατά Ματθαίον Ευαγγελίου από τον Αλέξανδρο Πάλλη. Νοέμβριος: Ξεσπάνε τα «Ευαγγελικά», μαχητικές και αιματηρές (οκτώ νεκροί και δεκάδες τραυματίες) διαδηλώσεις των φοιτητών εναντίον της μετάφρασης των Ευαγγελίων στη δημοτική και εναντίον του δημοτικισμού γενικότερα. Ο Παλαμάς, ο δημοτικιστής Γενικός Γραμματέας του Πανεπιστημίου, προπηλακίζεται και απειλείται από τα εξαγριωμένα πλήθη των φοιτητών.

1903

Εκδίδεται η *Τρισεύγενη*, δράμα σε τέσσερα μέρη, από το τυπογραφείο «Εστία». 2 Ιανουαρίου: Ο Παλαμάς αρχίζει τη συνεργασία του με τον *Νουμά*, το μαχητικό όργανο του δημοτικισμού, από το πρώτο τεύχος. 1η Νοεμβρίου: Η Μαρίκα Κοτοπούλη απαγγέλλει «Το χαίρε της Τραγωδίας» του Παλαμά –ποίηση-χαιρετισμό προς τον Αισχύλο– που η διεύθυνση του Βασιλικού Θεάτρου τού είχε ζητήσει να γράψει ειδικά για το ανέβασμα της «Ορέστειας» σε μετάφραση Γ. Σωτηριάδη. Την ίδια μέρα ξεσπούν τα «Ορεστειακά», φοιτητικές και οχλοκρατικές διαδηλώσεις και συγκρούσεις κατά της μετάφρασης και του δημοτικισμού, υποκινούμενες από τον αρχαϊστή καθηγητή του Πανεπιστημίου Γ. Μιστριώτη. Ο Παλαμάς βρίσκεται στο κέντρο των επιθέσεων. 6 Νοεμβρίου: Με άρθρο του στην εφ. *Ακρόπολις* («Πνοή ζωής») απαντά στις εναντίον του επιθέσεις του τύπου και διακηρύσσει πως «κάθε τους επίθεση εναντίον μας και κάθε επίθετο που μας κολλάνε τάχα εξευτελιστικό για να μας στιγματίσουν, και κάθε γνώρισμα δεν ξέρω ποιου χυδαϊσμού και ποιου ψυχα-

ρισμού και ποιου μαλλιαρισμού, είναι για μένα τίτλος τιμής» (ΣΤ' 382). Το όνομά του «μνημονεύεται συχνά πυκνά, κατά τρόπον πρωτακούστως ανάρμοστον, από έδρας Πανεπιστημιακής» και το αξίωμα του Γεν. Γραμματέως του Πανεπιστημίου που κατέχει διασύρεται «από έδρας διά σατιρικών επιγραμμάτων» (ΙΣΤ' 528).

1904

Εκδίδεται το βιβλίο του *Γράμματα*. Τόμος Α', από το τυπογραφείο «Εστία» με κριτικά και θεωρητικά κείμενα ταξινομημένα στις ενότητες «Τέχνης ιδέα» και «Για την ιδέα τη γλωσσική». Δεκέμβριος: Εκδίδεται η ποιητική συλλογή *Η Ασάλευτη Ζωή* από το τυπογραφείο «Εστία».

1905

21 Μαΐου: Απαγγέλλει στον «Παρνασσό» το ποίημά του «Το τραγούδι των επτά νησιών» στην τελετή της επετείου της Ενώσεως της Επτανήσου με τη μητέρα Ελλάδα.

1907

Εκδίδεται *Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου* από το τυπογραφείο «Εστία». Εκδίδεται το βιβλίο του *Γράμματα*. Τόμος Β', από το τυπογραφείο «Εστία» με κριτικά και θεωρητικά κείμενα ταξινομημένα στις ενότητες «Κάτι για ποίηση, για ποιητική και γι' άλλα», «Για την ιδέα μας» [τη γλωσσική] και «Δικοί μας και ξένοι κάποιου». Ο γιος του Λέανδρος φεύγει για εμπορικές σπουδές στη Γενεύη με έξοδα του Εμμ. Μπενάκη – με την κόρη του Πηνελόπη Δέλτα ο Παλαμάς διατηρεί στενή φιλία και τακτική αλληλογραφία.

1908

16 Μαΐου: Διαψεύδει με επιστολή στην *Εστία* και στην εφ. *Σκριπ*, που υπογράφει ως Γραμματέας του Εθνικού Πανεπι-

στημίου, «κακοηθέστατες ανακρίβειες» σε βάρος του, δημοσιευμένες την προηγούμενη ημέρα στην εφ. *Αθήναι*, και διακηρύσσει ότι «Είμαι δημοτικιστής – ή όπως άλλως θέλετε να με αποκαλέσετε, και θα είμαι· τούτο αποτελεί την αρετήν μου» (ΙΣΤ' 540). **18 Μαΐου:** Ο υπουργός Παιδείας τον επιτιμά, επειδή διακήρυξε ότι ο δημοτικισμός είναι η αρετή του. Γνωρίζεται με τον Μανώλη Καλομοίρη, ο οποίος μελοποίησε πολλά ποιητικά έργα του.

1909

Ανυπόκριτα βενιζελικός, στηρίζει την πολιτική μεταβολή. Γνωρίζει και προσωπικώς τον Βενιζέλο στο σπίτι του Μανώλη Καλομοίρη. Από τη γνωριμία αυτή είναι εμπνευσμένο το πολύστιχο ποίημα «Μια βραδιά σ' ένα σπίτι» της συλλογής *Βωμοί*. Η κόρη του Ναυσικά αναχωρεί για μουσικές σπουδές στη Γενεύη με υποτροφία του κράτους. Ο Κώστας Χατζόπουλος δημοσιεύει στον *Νουμά* (12/2-4/4) αρνητική μελέτη για την παλαμική ποίηση. Αργότερα θα αναθεωρήσει τις απόψεις του. Ερωτική εκτροπή του Παλαμά προκαλεί οικογενειακά επεισόδια. **6 Μαρτίου:** Γράφει στη Ναυσικά οργισμένος εναντίον του «αυθάδη» γιου του Λέανδρου, που τον «βάζει στο σκαμνί κατηγορούμενου», τον «νουθετεί» και του «δίδει μαθήματα» και εξομολογείται, επαναλαμβάνοντας στίχο της *Ασάλευτης Ζωής*, πως αισθάνεται ξένος και για τους ξένους και για τους δικούς του. **29 Ιουλίου:** Γράφει πάλι στη Ναυσικά: «Κ' ένα γράμμα θέλει έμπνευση, και βρίσκομαι σε καιρούς αθυμίας και ξεπεσμού. Μα και η ζωή μου είναι τόσο κλεισμένη, αποκλεισμένη, ερημητική, ερημική, μονότονη, στεγνή και στυγνή, που κατάντησα να μην έχω και να μην ξέρω τι να σου γράψω...».

1910

Εκδίδεται *Η Φλογέρα του Βασιλιά με την Ηρωική Τριλογία*, από το τυπογραφείο «Εστία». Ιδρύεται ο Εκπαιδευτικός Όμιλος. Ο Παλαμάς, που είχε με πολλούς τρόπους εκδηλώσει ως τότε το έντονο ενδιαφέρον του και για τη γλώσσα της εκπαίδευσης, στηρίζει με ενθουσιασμό την προσπάθεια και δημοσιεύει στον *Νουμά* (27 του Θεριστή) το ποίημα «Τα σχολειά χτίστε!»: *Τον τραγουδού τη γλώσσα αντιλαλώντας, / και τα βιβλία σαν τα τραγούδια να είναι! / [...] Και βαθιούς τράφους γύρω γύρω σκάφτε / και πύργους πολεμόχαρους υψώστε / και βαρδιατόρους βάλτε να κρατάνε / μακριά μακριά τον ψεύτη και τον πλάνο / της Ρωμοσύνης* (Ε' 361). Τη στήριξή του προσφέρει με ανοιχτή επιστολή του (*Νουμάς*, 28 του Φλεβάρη) και προς τους νέους της «Φοιτητικής Συντροφιάς».

1911

Ιανουάριος: Του απονέμεται ο «Αργυρούς Σταυρός του Σωτήρος». Με αφορμή σημείο του δημοσιευμένου στην εφ. *Πρόσδος* της Πόλης λόγου του Οικουμενικού Πατριάρχη προς τους μαθητές της Μεγάλης Σχολής του Γένους στη γιορτή των Τριών Ιεραρχών –ότι «μεταξύ των [πρόσφατα] παρασημοφορηθέντων [από την Ελληνική Κυβέρνηση] δεν θα εύρητε κανένα απολύτως μαλλιάρον»– και πριν ακριβώς από τη συζήτηση στην Αναθεωρητική Βουλή του άρθρου του Συντάγματος για την επίσημη γλώσσα του κράτους, ο Παλαμάς δημοσιεύει στον *Νουμά* (20 του Φλεβάρη) το άρθρο «Για να το διαβάσουν και τα παιδιά». Γράφει:

Σέβομαι και τιμώ την Α. Θ. Π. κ' ευλαβώς ασπάζομαι την δεξιάν της [...]. Μα το δυστόχημα είναι πως βρίσκομαι μέσα στον κύκλο των τριάκοντα [παρασημοφορηθέντων] λογίων [...]. Ξέρω πως ο Μαλλιαρισμός βασιλεύει [...]. Ξέρω πως μαλλιαροί λέγονται όσοι [...] δεν περιορίζονται να τη μιλάνε [...] μα και τη γράφουνε πιο σπουδασμένα και πιο προσεχτικά τη ζωντανή μας τη γλώσσα, την

κοινή, την εθνική, που κρατά και που σπέρνει το Λόγο της Αλήθειας και της Ομορφιάς [...]. Κι απάνω απ' όλα ξέρω πως είμαι, στρογγυλά και χτυπητά, μαλλιάρος απολύτως και πως, βλέποντας ποιοι σημαδεύτηκαν και ποιοι σημαδεύονται με την ετικέτα τούτη, το θεωρώ έπαινό μου και το λογαριάζω δόξα μου μαλλιάρος να κράζομαι. Και ο μαλλιαρισμός, το είπα και το ξαναλέω, είναι η αρετή μου [...]. Ξέρω πως η αδιαφορία, ακατάδεχτη, και η σιωπή, καταφρονετική, αξίζοννε στην ώρα τους [...]. Μα ξέρω πως είναι κάποιες κρίσιμες ώρες, κάποιες στιγμές που παρουσιάζονται σα να μέλλεται ν' αποφασιστή κάτι σημαντικό, και πως τότε κάθε άνθρωπος που φωτίζεται από μια συνείδηση, και που φέρνεται από μιαν ιδέα [...] πρέπει να δίνη το παρών και να στέκεται στρατιώτης [...]. Κι αν μπορούσε η αδύνατη φωνή μου να φτάση ίσα με τα παιδιά της Μεγάλης του Γένους Σχολής [...] στους λεβέντες του Σήμερα, στον Αύριο τους άντρες [...] θα φώναζα προς όλους αυτούς: Ανίσως και κάτι τι μέσα σας νιώθετε, και θέλετε ακέρια και για τα παντοτινά να το πλάσετε [...], γράφτε το στη συκοφαντημένη γλώσσα, στην αγνή δική σας γλώσσα, στη γλώσσα τη λεγόμενη μαλλιάρη. Και μη φοβάστε να εκφράζετε με κείνη και να μεταφέρετε σε κείνη κάθε λογής ιδέα, από τις Ιερές Γραφές και τα προγονικά σας τα βιβλία, ίσα με τους πιο κρυφούς, τους πιο δικούς σας λογισμούς [...]. Στα ζητήματα του Λόγου, απάνου κι από κάθε επίσημη κορφή της Πολιτείας, η ψηλότερη κορφή, ο Ποιητής [...]. Οι λαοί εκείνοι ζούνε και μπρος τραβάνε που παίρνουνε για δάσκαλο του Λόγου τους τον Ποιητή. (ΣΤ' 579-582)

Το κείμενο αυτό γίνεται αφορμή έντονης συζήτησης στη Βουλή εναντίον του Παλαμά και προκαλεί δυναμικές φοιτητικές διαδηλώσεις υπέρ της καθαρεύουσας και κατά των «μαλλιάρων». **29 Μαρτίου:** Καλείται σε απολογία –υπό την ιδιότητα του Γραμματέως του Πανεπιστημίου– από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως. **30 Μαρτίου:** Υποβάλλει στο Υπουργείο την απολογία του (ΙΣΤ' 435-440). Συνεχίζονται οι φοιτητικές ταραχές με κεντρικό στόχο τον ποιητή. Ακούονται εμπρηστικά συνθήματα εναν-

τίον του, σε βαθμό που να απειλείται ακόμη και η ζωή του.
1η Απριλίου: Αποκλεισμένος στο σπίτι του, Ασκληπιού 3, γράφει στην κόρη του Ναυσικά: «Στο γραφείο το Πανεπιστημιακό δεν πηγαίνω, όσο να περάση η μιστριώτικη έξαψη της φοιτηταριάς εναντίον μου! Χτες έστειλα έγγραφη και την απολογία μου στο Υπουργείο που μου ζήτησε να απολογηθώ, γιατί έγραψα πως είμαι μαλλιαρός και υπερηφανεύομαι!». **9 Απριλίου:** Του κοινοποιείται προσωρινή απόλυση ενός μηνός από τη θέση του Γραμματέα του Πανεπιστημίου.

1912

Εκδίδονται οι ποιητικές συλλογές *Οι Καημοί της Λιμνοθάλασσας* και *Τα Σατυρικά Γυμνάσματα* από τον εκδοτικό οίκο Γεωργίου Φέξη και η ποιητική συλλογή *Η Πολιτεία και η Μοναξιά* από το τυπογραφείο «Εστία». Αλύτρωτοι εθελοντές-ανάμεσά τους και ο Στράτης Μυριβήλης- τον επισκέπτονται στο σπίτι του και παίρνουν την ευχή του αναχωρώντας για το μέτωπο.
4 Νοεμβρίου: Γράφει στον Φρεντερίκ Μιστράλ: «Επικοί καιροί επανατέλλουν για την Ελλάδα. Ο αγώνας για τη συμπλήρωση του απολυτρωτικού έργου των πατέρων μας κάνει την ώρα τούτη να λαχταρίζουν από ενθουσιασμό οι καρδιές μας όλων».
12 Νοεμβρίου: Ο Μιστράλ αποκρίνεται: «Αγαπητέ κ' ευγενικότατε αιοιδέ! Ευτυχήσατε να παρασταθήτε στους ηρωικούς θριάμβους της πατρίδας σας, και η πατριωτική σας καρδιά, καρδιά μεγάλου ποιητή, αγάλλεται με τη χαρά ενός ολοκλήρου λαού [...]. Το γράμμα που μου γράψατε, λαχταρίζει από τον ενθουσιασμό τούτο. Εθεώρησα χρέος μου να το ανακοινώσω σε μια μεγάλη παρισινή εφημερίδα». Εκδίδεται η μελέτη του Λέαντρου Παλαμά *Η Φοινικιά*. (*Αναλυτικό σημείωμα*).

1913

Εκδίδεται ο τόμος *Τα πρώτα Κριτικά*, από τον εκδοτικό οίκο Γεωργίου Φέξη, με κριτικά κείμενα για τους «Πατέρες»

(Ρήγας, Σολωμός), τους «Προδρόμους και τους Σκαπανείς» (Πολυλάς, Ροΐδης, Ψυχάρης...) της «Νέας [λογοτεχνικής] κίνησης» της γενιάς του.

1914

8 Ιανουαρίου: Ομιλία του για τον Βαλαωρίτη στον Εκπαιδευτικό Όμιλο· το κείμενο δημοσιεύεται στο Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου και εκδίδεται και αυτοτελώς από το τυπογραφείο «Εστία». 13 Ιανουαρίου: Δεύτερη ομιλία για τον Βαλαωρίτη στο Λύκειο Ελληνίδων. Ο Άριστος Καμπάνης σε άρθρα του για τη νεοελληνική λογοτεχνία στην εφ. *Νέα Ελλάς* αποκαλεί τον Παλαμά «ψυχαραιστή που έβλαψε και τον εαυτό του και τον αγώνα το γλωσσικό». Ο χαρακτηρισμός αυτός ενοχλεί τον ποιητή. 16 Ιανουαρίου: Γράφει προς την ίδια εφημερίδα: «Ύποθέτω πως θα είμαι κάπως και “μαθητής” του Ψυχάρη, γιατί πολλοί στάθηκαν οι δάσκαλοί μου [...]. Θεωρώ καύχημά μου πως είμαι θαυμαστής του Ψυχάρη, όχι του “σοβαρού επιστήμονος” [...], γιατί δεν είμαι και πολύ αρμόδιος για τέτοιους θαυμασμούς. Είμαι θαυμαστής του Ψυχάρη του “λογοτέχνη”» (ΙΣΤ' 549). Τακτική συνεργασία με άρθρα, χρονογραφήματα, σημειώματα κ.ά. στην εφ. *Εμπρός* που συνεχίστηκε ως το 1925. Στις αρχές Ιουνίου πεθαίνει στο Νοσοκομείο Αρεταίειο ο μικρότερος αδερφός του Νίκος.

1915

Εκδίδεται η συλλογή *Βωμοί* από το τυπογραφείο «Εστία». Του απονέμεται το «Βασιλικόν Μετάλλιον των Γραμμάτων και των Τεχνών» και ο «Αργυρούς Σταυρός του Τάγματος του Σωτήρος». 13 Φεβρουαρίου: Ανεβαίνει για πρώτη φορά η *Τρισεύγενη* από τον θίασο της Ζηνοβίας Παρασκευοπούλου με σκηνοθεσία Θωμά Οικονόμου.

1916

Διαλέξεις στον «Παρνασσό» με θέματα «Βιζυηνός και Κρυστάλλης» και «Ιούλιος Τυπάλδος». Τα κείμενα τυπώνονται την επόμενη χρονιά στη σειρά των Διαλέξεων του «Παρνασσού». 12 Αυγούστου: Αρχίζει αλληλογραφία με την πρώτη γνωστή Μούσα του, τη Μάγδα, αγνώστου επωνύμου, νέα αστικής οικογένειας από τη Μεσσηνία. Η αλληλογραφία, αποκαλυπτική από πολλές απόψεις, συνεχίζεται με διακοπές ως το 1930. 4 Νοεμβρίου: Τιμητική της Ζηνοβίας Παρασκευοπούλου με παράσταση της *Τρισέυγενης* στο Δημοτικό Θέατρο Αθηνών (υπό την προστασίαν της Α.Μ. του Βασιλέως). Εκδίδεται *Η Ελένη της Σπάρτης* του Émile Verhaeren, λυρική τραγωδία σε τέσσερα μέρη, φερμένη στον ελληνικό στίχο από τον Κωστή Παλαμά. Εκδοτική Εταιρεία «Τα Έργα», επιμελητής Ν. Ποριώτης.

1917

30 Ιανουαρίου: Πραγματοποιείται η πρώτη διάλεξη για το έργο του Παλαμά από τον Τυμφρηστό (= Δημήτριο Παπαδόπουλο) στο Λύκειο Ελληνίδων. Κυκλοφορεί και σε φυλλάδιο, Τύπος Φωσκόλου και Περγάμαλη. Μάιος: Του απονέμεται ο «Χρυσός Σταυρός του Σωτήρος» με την ευκαιρία της ονομαστικής εορτής του βασιλιά. 6 Μαρτίου: Αρχίζει η αλληλογραφία με τη δεύτερη κατά σειρά Μούσα του, τη Λιλή (= Ελένη) Ζηρίνη, κόρη του Ιωάννη, μεγάλου καπνεμπόρου της Πόλης, και της Ουρανίας Ζηρίνη. Την γνώρισε μέσω της κόρης του Ναυσιιάς. Η αλληλογραφία, που κράτησε ως το 1929, παρουσιάζει ζωηρό ενδιαφέρον για τον ερωτικό Παλαμά αλλά και τον ποιητή και τον πνευματικό άνθρωπο. Η επιφυλακτική στάση του για την επικράτηση των Μπολσεβίκων προκαλεί σάλο στους κύκλους του *Νουμά*.

1918

Του απονέμεται το «Εθνικόν Αριστείον των Γραμμάτων και των Τεχνών».

1919

Εκδίδονται οι ποιητικές συλλογές *Τα Παράκαιρα*, εκδότης Ι. Ν. Σιδέρης και *Τα Δεκατετράστιχα*, Αλεξάντρεια, έκδοση «Γραμμάτων».

1920

Ο Παλαμάς είναι εξήντα χρονών και η υγεία του έχει κλονιστεί. Το καλοκαίρι στο πρώτο γνωστό γράμμα του προς τη Λιλή Ιακωβίδου γράφει: «Χάθηκα από τη ζωή μου την πνευματική [...] είμαι μόνος [...] παραδίδομαι στην αγκαλιά του ύπνου σα μια πόρνη στον πρώτο τυχόντα...». Εκδίδεται η συλλογή διηγημάτων *Διηγήματα*, εκδότης Ι. Ν. Σιδέρης.

1921

Μια επιλογή ποιημάτων του, όπου περιλαμβάνεται η ενότητα «Εκατό φωνές» της *Ασάλευτης Ζωής*, κυκλοφορεί στην αγγλική γλώσσα, σε μετάφραση του Αριστείδη Ε. Φουτρίδη (*A hundred voices and other poems*, Translated with an introduction and notes by Aristides E. Phoutrides, Cambridge, Harvard University Press, London, Humphrey Milford, Oxford University Press). 6 Φεβρουαρίου: Ομιλία του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου στη «Φοιτητική Συντροφιά» για «Το ποιητικό έργο του Κ. Παλαμά». Το κείμενο εκδίδεται σε φυλλάδιο, εκδότης Γ. Π. Ποταμιάνος. 4 Δεκεμβρίου: Ο Κωστής Παλαμάς, σε άρθρο του στην εφ. *Εμπρός*, καταλήγει: «Εις την Αλεξάνδρεια [...] υπάρχει εις ποιητής ομολογημένης πρωτοτυπίας, ο Καβάφης, εξαιρετικώς τιμώμενος υπό των νέων εκεί».

1922

6 Ιουνίου: Αρχίζει αλληλογραφία με τη Ραχήλ (= Ελένη/Ελενίτσα Κορτζά), πρωτότοκο παιδί της οικογένειας Κορτζά, που συνεχίζεται ως το 1936. Συνεχίζονται και εντείνονται οι αδιαθεσίες του. 14 Αυγούστου: Γράφει στη Ραχήλ: «Το φθινόπωρο, που είναι τόσο γλυκιά η μελαγχολία του και τόσο υποβλητική η γλύκα του [...] καταντά να το περνά με νευρικούς πονοκεφάλους ανυπόφορους. Είμαι ένας άρρωστος». Επιλογή ποιημάτων του κυκλοφορεί στη γαλλική γλώσσα, σε δίτομη έκδοση και σε μετάφραση του Eugène Clément (Costis Palamas, *Œuvres choisies*, préface de Philéas Lebesgue, tome I-II, Paris, R. Chiberre/E. Sansot).

1923

Εκδίδεται η μελέτη του Γιάννη Μ. Αποστολάκη, *Η ποίηση στη ζωή μας*, με σφοδρή αντιπαλαμική κριτική σε πολλές σελίδες της. Εκδίδεται η μελέτη του Ηλία Π. Βουτιεριδής *Κωστής Παλαμάς. Το ποιητικό έργο του*, εκδοτικός οίκος Ζηκάκη. Πραγματοποιούνται τρεις διαλέξεις του Άλκη Θρύλου στο Ελληνικό Ωδείο για το έργο του Παλαμά. Εκδόθηκαν σε φυλλάδιο το 1924.

1924

3 Απριλίου: Στην εφ. της Αλεξάνδρειας *Ταχυδρόμος* δημοσιεύεται συνέντευξη του Καβάφη στον Ν. Γιοκαρίνη, όπου περιέχεται η εξής αναφορά στον Παλαμά: «-Κύριε Καβάφη, μου είπαν ότι ο κ. Παλαμάς, ως ποιητής, δεν έχει την εκτίμησίν σας. -Ο κ. Παλαμάς, φίλε, είναι μεγάλος λυρικός ποιητής... Και μετά μικράν σιωπήν: ...μα του Καβάφη δεν του αρέσει η λυρική ποίησις. Η πολλή λυρική, η ενθουσιώδης ποίησις δεν με ελκύει. Ο Παλαμάς έχει πολλές εξάρσεις». Οκτώβριος: Του απονέμεται το παράσημο της Λεγεώνας της Τιμής από τη Γαλλική Κυβέρνηση.

1925

Εκδίδεται η ποιητική συλλογή *Οι πεντασύλλαβοι - Τα παθητικά κρυφομιλήματα - Οι λύκοι - Δύο λουλούδια από τα ξένα*, εκδότης Ιωάννης Δ. Κολλάρος, Βιβλιοπωλείον της Εστίας. Επιλογή ποιημάτων του κυκλοφορεί στην αγγλική γλώσσα, σε μετάφραση των Θεόδωρου Στεφανίδη και Γ. Κ. Κατσίμπαλη (*Poems by Kostas Palamas, selected and rendered into English by Theodore Ph. Stephanides and George C. Katsimbalis, London, Hazell, Watson & Viney*). 8 Απριλίου: Ο αδερφός του Χριστάκης πεθαίνει στο Μεσολόγγι. 9 Απριλίου: Ομιλία του Παλαμά στα αποκαλυπτήρια της προτομής του Σολωμού στον Βασιλικό Κήπο. Ταξιδεύει με τον Σικελιανό στη Λευκάδα για τα εκατόχρονα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη. Επισκέπτονται και τη Μαδουρή. Γιορτάζονται στην Κύπρο τα πενήντάχρονα (1875-1925) από την εμφάνισή του στα γράμματα. Παλαμάς και Ψυχάρης έρχονται αντιμέτωποι για το Βραβείο Νόμπελ. Υπογράφει διαμαρτυρία για την οριστική απόλυση του Βάρναλη από τη θέση του καθηγητή Μέσης Εκπαιδεύσεως.

1926

Γιορτάζονται τα πενήντάχρονά του στον Φιλολογικό Σύλλογο «Νέα Ζωή» της Αλεξάνδρειας. 18 Μαρτίου: Ύστερα από πρόταση του Γ. Δροσίνη ως Τμηματάρχη Γραμμάτων και Τεχνών και με υπουργό Παιδείας τον Δημ. Αιγινίτη διορίζεται Ακαδημαϊκός. Επισκέπτεται το Μεσολόγγι για τα εκατόχρονα της Εξόδου (1826-1926). 12 Ιουνίου: Γράφει στη Λιλή Ιακωβίδου: «Μαθαίνω τώρα τελευταία πως ο Ψυχάρης, πυρ και μανία εναντίον μου, ετοιμάζει ολόκληρο βιβλίο για να με καταστρέψει! Αυτό θα με διασκεδάση όπως δεν το περίμενα». Πηγαίνει στην Αιδηψό για λουτρά. Εκδρομή στο Πήλιο. 16 Οκτωβρίου: Ο Παλαμάς παραχωρεί συνέντευξη στον Λουκά Χριστοφίδη, για το περ. *Οθόνη* της Αλεξάνδρειας. Μεταξύ άλλων λέει για τον Καβάφη: «Μα για ποιητής;... Δεν

ξέρω, ίσως να κάμνω λάθος... Μάλλον για ρεπορτάζ, μοιάζουν τα γραφτά του, λες και φροντίζει να μας δώσει ρεπορτάζ από τους αιώνες! [...] Μα ας είμαστε δίκαιοι, προσθέτει. Είναι μερικά από τα σημειώματά του αυτά που παν να μοιάσουν σκίτσα ιδεών, που πρόκειται να γίνουν καλά τραγούδια. Μα που ο εργάτης των τ' αφίνει μόνο σε σχέδια...» (ΙΔ' 180-191). 13 Δεκεμβρίου: Στην τρίτη και τελευταία συνέχεια μελετήματός του στο *Ελεύθερον Βήμα*, με τίτλο «Ο στίχος», ο Παλαμάς μνημονεύει και τον Καβάφη, που «νόμο την έκανε την αξέγνοιαστην αμορφία του στίχου».

1927

Εκδίδεται η μελέτη του χολωμένου από την υπόθεση του Νόμπελ Ψυχάρη, *Κωστής Παλαμάς*, από τον εκδοτικό οίκο Κασσιγόνη της Αλεξάνδρειας. Διακόπτονται οι σχέσεις τους. Ύστερα από επίσημη πρόσκληση ο Παλαμάς επισκέπτεται τη Θεσσαλονίκη και ανακηρύσσεται επίτιμος δημότης της. Η υποδοχή του παλλαϊκή.

1928

Εκδίδεται η ποιητική συλλογή *Δειλοί και Σκληροί Στίχοι*, εκδοτική Εταιρεία Ο Νεοελληνικός Μέρκουρι, Σικάγο. Εκδίδονται οι δύο τόμοι *Πεζοί Δρόμοι Α', Β'*, Εκδοτικός Οίκος Ζηκάκη, με κριτικά κείμενα. Ταυτίζεται με την πολιτική του Βενιζέλου στο θέμα της ελληνοτουρκικής φιλίας. 1η Μαρτίου: Συνταξιοδοτείται και αποχωρεί από τη θέση του Γενικού Γραμματέως του Πανεπιστημίου Αθηνών, ύστερα από υπηρεσία τριάντα και πλέον ετών. Κατά το γεύμα που παρέθεσαν προς τιμήν του οι ανώτεροι διοικητικοί υπάλληλοι του Πανεπιστημίου ο τότε πρύτανης Ν. Αλιβιζάτος υπογραμμίζει ότι «η γλυκύτης, η προσήνεια, η σεμνότης και του καθήκοντος η συναίσθησις» του αποχωρούντος γραμματέως «δεν είχαν μέτρον», ενώ στην αντιφώνησή του ο Παλαμάς κατα-

γράφει το όραμα σύμφωνα με το οποίο λειτούργησε ως υπάλληλος της πανεπιστημιακής κοινότητας:

Μέσα στον κόσμο αυτόν, ο θεός της συνεργασίας, ενεργητικός. Όταν κατορθώνει να παραμερίσει πειρασμούς που ξυπνούν συνειδήματα κάθε λογής και πείσματα και πάθη, ξέρει να συναδελφώνει [...]. Αλλήλων τα βάρη βαστάζονται, αγάλια αγάλια πλάθεται μία κοινωνία αλληλεγγύης, η ιεραρχία σα να καταργείται, όχι για να ξεπέσει στην αναρχία, αλλά για να υψωθεί σε μια δημοκρατική πολιτεία. Εκεί οι γεροντότεροι φέρνουν την πείρα τους δοκιμασμένη, και οι νεώτεροι την αυτοπεποίθηση που περπατεί στερεωτέρα. Έτσι το χρέος θερμαίνεται από την αγάπη και το τραχύ της καθημερινής ζωής μαλακώνεται. (ΙΣΤ' 580)

11 Νοεμβρίου: Στις ημερολογιακές σημειώσεις της Ευτυχίας Ν. Ζελίτα καταγράφεται η εξής συνομιλία του Καβάφη με ανθρώπους του κύκλου του αλεξανδρινού λογοτεχνικού περιοδικού *Γράμματα*: «Απάνω στο γραφείο του Νίκου [Ζελίτα] βρέθηκε η *Πολιτεία και η Μοναξιά* του Παλαμά, κι ο Β. Αθανασόπουλος για να πειράξει τον Καβάφη λέει: “Να, κ. Καβάφη, ο Ζελίτας είναι Παλαμικός”. Χαμογέλασε ο Καβάφης, φυλλομέτρησε μια το βιβλίο και σε λίγο λέει: “Θά 'θελα νά 'ξερα, αν έπαιρνε κανείς καμπόσους στίχους του, έτσι στην τύχη, και του τους διάβαζε, θα τους αναγνώριζε ο Παλαμάς ότι είναι δικοί του; Τόση δουλειά!... Τόσος όγκος!...”».

1929

Εκδίδεται η ποιητική συλλογή *Ο Κύκλος των Τετράστιχων*, από τον εκδοτικό και τυπογραφικό οίκο «Ο Κοραής». Ιδρύεται από τον Γ. Κ. Κατσίμπαλη η σειρά *Για να γνωρίσουμε τον Παλαμά* στην οποία θα εκδοθούν αρκετές αξιόλογες μελέτες και κατά τα επόμενα χρόνια. **10 Ιανουαρίου:** Αναλαμβάνει τα καθήκοντα του Αντιπροέδρου της Ακαδημίας Αθηνών. **10 Φεβρουαρίου:** Δημοσιεύει στην παρισινή εφ. *Le Figaro en Grèce* το μελέτημά του «*Quelques figures de la*

République des Lettres Grecques», όπου αναφερόμενος και στον Καβάφη γράφει:

Ένας μεγάλος κύκλος νέων της πρωτοπορίας και μη νέων λογοτεχνών, και ανάμεσα σ' αυτούς οι εκλεκτώτεροι, είναι την ώρα τούτη σχεδόν αποκλειστικά γνρισμένοι στα ποιήματα του Καβάφη που είναι το κέντρο και το καμάρι μιας μερίδος της αλεξανδρινής φιλολογίας [...]. Ο Καβάφης, ιδιόρρυθμος, καινότροπος, έχει στο ενεργητικό του ό,τι μας θυμίζει, συχνότατα, το παράγγελμα του αρχαίου: «Μύθος να πλέκης, ποιητή, όχι λόγους». Αλλά τα παραγγέλματα δεν ωφελούν· μονάχα ο άνθρωπος πίσω από αυτά λογαριάζεται. Παραμερίζοντας, για να μη μακρύνω ακόμα το λόγο, τα καθέκαστα της ποιητικής του τέχνης ή ατεχνίας, όπως θέλετε πέστε την, και της φιλοσοφίας του, φτάνω στο συμπέρασμα: Τα έργα του Καβάφη, σίχως, γλώσσα, έκφραση, μορφή και ουσία, μου φαίνονται σα σημειώματα που δεν ημπορούν ή που δεν καταδέχονται να γίνουν ποιήματα. Τη γνώμη μου αυτή την είπα προ ετών, κ' έγινε κάποιος θόρυβος. (ΙΔ' 216-217)

23 Ιουλίου: Ομιλία στο Κιλκίς στα αποκαλυπτήρια του μνημείου για την απελευθέρωση της πόλης από τους Τούρκους.

31 Ιουλίου: Αρχίζει την αλληλογραφία του με τη Στέλλα Διαλέτη που συνεχίστηκε ως τις 26 Ιανουαρίου 1933.

1930

Εκδίδεται η συλλογή *Ξανατονισμένη Μουσική*, εκδότης Ι. Δ. Κολλάρος και Σία, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», με μεταφράσεις ποιημάτων των V. Hugo, Th. Gautier, Baudelaire, Leconte de Lisle, Sully Prudhomme, P. Verlaine, κ.ά. Ο *Τάφος* μεταφράζεται στα αγγλικά από τον Δημήτριο Α. Μιχάλαρο (*The Grave* by Kostas Palamas, rendered into English verse by Demetrios A. Michalaros. With an introduction by Prof. Louis Roussel, Chicago, The American Hellenic Book Pub. Co.) και στα γαλλικά από τον Pierre Baudry (Costis Palamas, *Le Tombeau*, traduction rythmée et assonancée par Pierre Baudry, Athènes, Librairie

Kauffmann - Paris, Les Belles-Lettres). Το περ. του Καΐρου *La Semaine Égyptienne* αφιερώνει ειδικό τεύχος (έτος 4ο, τχ. 17-18) στον Παλαμά. 10 Ιανουαρίου: Αναλαμβάνει τα καθήκοντα του Προέδρου της Ακαδημίας Αθηνών.

1931

Εκδίδεται η ποιητική συλλογή *Περάσματα και Χαιρετισμοί*, εκδότης Ι. Δ. Κολλάρος και Σία, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας». Κυκλοφορεί η γαλλική μετάφραση του *Δωδεκάλογου του Γύφτου* σε απόδοση του Eugène Clément (*Les Douze Paroles du Tzigane*, Préface de Henry Bidou, Paris, Librairie Stock). 16 Ιουλίου: Στέλνει επιστολή στον Γιώργο Σεφέρη, απαντώντας του για την πρώτη ποιητική του συλλογή *Στροφή*: «Τη “Στροφή” την πήρα πολλές φορές στα χέρια μου [...]. Το γενικό τίτλο τους [= των ποιημάτων] “Στροφή” δεν τον βλέπω δανεισμένο μόνο από το πρώτο ποίημα. Είναι μια στροφή που την κάνει έξαφνα η νέα ποίησή μας...». Στο βιβλίο *Il fascino dell’Egitto (Το θέλημα της Αιγύπτου)* του Filippo Tomaso Marinetti, ιταλού ποιητή και ιδρυτή του φουτουρισμού, περιγράφεται συνάντησή του με τον Καβάφη, τον Δεκέμβριο 1929 στην Αλεξάνδρεια. Μεταξύ άλλων για τη συνάντηση αυτή ο Marinetti γράφει: «Η συζήτηση γίνεται πιο σπουδαία. Επεμβαίνουν κι άλλοι θαυμαστές του. Όλοι εξαίρουν την πρωτοτυπία του ποιητή που μας φιλοξενεί. Με παραδείγματα αποδεικνύουν πως ο έλληνας ποιητής Παλαμάς, αντίζηλος του Καβάφη, θυμίζει τον Victor Hugo στη μεγαλοστομία και τον Lamartine στην αισθηματικότητα». Από τις αναφορές του Παλαμά στον Καβάφη και αντίστροφα γίνεται φανερό ότι οι προϊούσες αρνητικές, αμοιβαίως, κρίσεις τους υποδαυλίζονται από παρεμβάσεις και δημοσιεύματα τρίτων, σχετικά με το ποιος από τους δύο είναι μεγαλύτερος ποιητής.

1932

Εκδίδεται η *Παλαμική Βιβλιογραφία (1926-1931)* του Κ. Γ. Κατσίμπαλη.

1933

Εκδίδεται το βιβλίο *Τα χρόνια μου και τα χαρτιά μου. Η ποιητική μου. Α'*, εκδότης Ι. Δ. Κολλάρος και Σία, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», με αναλυτικά και κριτικά κείμενα για το ποιητικό έργο του. 17 Ιανουαρίου: Ο Γερμανός πρεσβευτής στην Αθήνα του επιδίδει το μετάλλιο Γκαίτε. 15 Μαΐου: Του απονέμεται το «Οικονόμειο Βραβείο» ύστερα από ομόφωνη απόφαση του Ιδρύματος Δημ. Οικονόμου. Μάιος: Ανακηρύσσεται επίτιμος πρόεδρος του νεοϊδρυθέντος στην Αθήνα τμήματος της Διεθνούς Ενώσεως Συγγραφέων (Pen Club).

1934

Εκδίδονται οι *Πεζοί Δρόμοι. Γ'. Κάποιων νεκρών η ζωή*, εκδοτικός οίκος Πέτρου Δημητράκου, με μελετήματα για Έλληνες και ξένους λογοτέχνες. Κυκλοφορεί η γαλλική μετάφραση της *Φλογέρας του Βασιλιά* σε απόδοση του Eugène Clément (Costis Palamas, *La Flûte du Roi*, préface de Charles Diehl, introduction d'Alexandre Embiricos, Paris, Librairie Stock). Εκδίδεται από τον Αντώνιο Φ. Χαλά *Η αλληλογραφία μου με τον ποιητή μας Κωστή Παλαμά*, Ιωάννης Δ. Κολλάρος και Σία, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας». Του απονέμεται το παράσημο «De la plaque de l'Ordre de la République» της Ισπανικής Κυβερνήσεως. 11 Μαΐου: Παθαίνει ημιπληγία.

1935

Εκδίδεται η ποιητική συλλογή *Οι Νύχτες του Φήμιου (1931-1932)*, εκδότης Ιωάννης Δ. Κολλάρος και Σία, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας». 7 Απριλίου: Του απονέμεται το Μετάλλιο της Αμβροσιανής Βιβλιοθήκης του Μιλάνου. Καλοκαίρι:

Υστερα από έξωση από το σπίτι της οδού Ασκληπιού 3 η οικογένεια Παλαμά μετακομίζει στην οδό Περιάνδρου 5 στην Πλάκα. Η αναγκαστική αυτή αλλαγή περιβάλλοντος επιδρά αρνητικά στον ψυχισμό του ποιητή, που άλλωστε ταλαιπωρείται καθημερινά και με προβλήματα υγείας. Αποσύρεται σχεδόν από τον έξω κόσμο και στους επισκέπτες του δηλώνει πως στο καινούργιο του σπίτι αισθάνεται σαν εξόριστος.

19 Νοεμβρίου: Ανεβαίνει στο Βασιλικό Θέατρο η *Τρισεύγενη* σε σκηνοθεσία Δ. Ροντήρη. Σε γεύμα προς τιμήν του στη Λέσχη Καλλιτεχνών μιλάνε για το έργο του οι Α. Μιχαλακόπουλος και Σ. Σκίπης.

1936

Γιορτάζονται τα πενήντάχρονα της πνευματικής του δημιουργίας (1886 –έκδοση των *Τραγουδιών της Πατρίδος* μου-1936), στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Στην Αθήνα η έναρξη των εκδηλώσεων γίνεται στον «Παρνασσό» με ομιλία του Ρήγα Γκόλφη στις 28 Φεβρουαρίου. Την επιτροπή εορτασμού αποτελούν: Κ. Κοτζιάς (Επίτιμος Πρόεδρος), Γρ. Ξενόπουλος (Πρόεδρος), Τζούλια Αμπελά-Τερένσιο (Γενική Γραμματέας). Μέλη: Π. Νιρβάνας, Σπ. Μελάς, Κ. Τσάτσος, Ι. Συκουτρής, Γ. Αθανασιάδης-Νόβας, Β. Παπαδάκης, Κ. Κακούρη, Ν. Ποριώτης, Ρ. Γκόλφης και Γ. Κ. Κατσιμπαλής. Στις 3 Μαρτίου συγχαρητήρια της Κυβερνήσεως, στις 4 Μαρτίου απονομή των διασήμων του Ανωτέρου Ταξιάρχου του Βασιλικού Τάγματος του Φοίνικος. Συνεχίζονται οι ομιλίες στον «Παρνασσό»: στις 6 Μαρτίου του Τέλλου Άγρα, στις 20 Μαρτίου του Χρ. Ξανθόπουλου-Παλαμά (συγγενής του, είχε νυμφευθεί τη Σοφία Χριστάκη Μ. Παλαμά, ανηψιά του Κωστή), στις 23 Μαρτίου του Γιάγκου Αργυρόπουλου, στις 3 Απριλίου του Άγγελου Σικελιανού, στις 29 Απριλίου του Κ. Δ. Τσάτσου, στις 2 και 6 Μαΐου του Ι. Συκουτρή (*Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου*, εκδίδεται και σε ανάτυπο από

το περ. *Τα Νέα Γράμματα*) κ.ά. Εορταστικές εκδηλώσεις γίνονται επίσης σε πολλές επαρχιακές πόλεις αλλά και στην Κύπρο, την Αλεξάνδρεια, την Κωνσταντινούπολη, το Βερολίνο, τις ΗΠΑ, τη Βουδαπέστη και αλλού. Εκδίδεται η μελέτη του Κωνσταντίνου Τσάτσου *Παλαμάς*. Αφιέρωμα του περ. *Τα Νέα Γράμματα* (έτος Β', τχ. 5-6).

1937

Ο γιος του Λέανδρος εκδίδει *Εκλογή από το ποιητικό έργο του*, τυπογραφείο «Εστία». 19 Απριλίου: Ο Γάλλος υπουργός Παιδείας του απονέμει τον Χρυσό Σταυρό της Λεγεώνας της Τιμής. 31 Ιουλίου: Δημοσιεύεται στο περ. *Νεοελληνικά Γράμματα* το γνωστό τετράστιχο («Στο Γιάννη Ρίτσο»): *Το τραγούδι σου είν' από ιχώρ κ' είν' από αιθέρα. / Όρθρος καθαρής αυγής φέρνει την ημέρα / Γλήγορο αργοφλοίσβισμα της γαλάζιας πλάσης. / Να παραμερίσουμε για να περάσης. Γίνονται τα αποκαλυπτήρια προτομής του στο Μεσολόγγι.*

1940

Εκδίδεται το βιβλίο *Τα χρόνια μου και τα χαρτιά μου*, τόμος Β', τυπογραφείο «Εστία» με πεζά κείμενα. 10 Νοεμβρίου: Δημοσιεύεται στην εφ. *Αθηναϊκά Νέα* το τετράστιχο («Στη νεολαϊά μας»): *Αυτό κρατάει ανάλαφρο μέσ' στην ανεμοζάλη / το από του κόσμου τη βοή πρεσβυτικό κεφάλι, / αυτό το λόγο θα σας πω, δεν έχω άλλο κανένα, / μεθύστε με τ' αθάνατο κρασί του εικοσιένα!*

1942

Εκδίδεται από τον Γ. Κ. Κατσίμπαλη *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά. Α'. Εκδόσεις*.

1943

Ο Παλαμάς και η συνομήλικη γυναίκα του Μαρία είναι ογδοντατεσσάρων ετών, και είναι και οι δυο άρρωστοι σοβαρά. Ο Άγγελος Σικελιανός επισκέπτεται τον ποιητή σχεδόν

καθημερινά. 9 Φεβρουαρίου: Πεθαίνει η γυναίκα του, αλλά η κηδεία της γίνεται κρυφά από τον ποιητή που βρίσκεται σε κρίσιμη κατάσταση. 27 Φεβρουαρίου, ώρα 3 π.μ.: Θάνατος του Κωστή Παλαμά, στο σπίτι του. 28 Φεβρουαρίου: Η κηδεία του γίνεται παλλαϊκή στο Α΄ Κοιμητήριο Αθηνών μπροστά στον αμύχανο, από τη λαϊκή συμμετοχή, Γερμανό κατακτητή. Τον νεκρό αποχαιρετά ο Σικελιανός με στίχους συμβολικούς για τις δύσκολες εκείνες κατοχικές ώρες, γραμμένους την προηγούμενη νύχτα: *Ηχήστε οι σάλπιγγες! Καμπάνες βροντερές / δονήστε σύγκορμη τη χώρα πέρα ως πέρα... / Βογγήστε τύμπανα πολέμου... Οι βροντερές / σημαίες ξεδιπλωθήτε στον αέρα! / Σ' αυτό το φέρετρο ακουμπά η Ελλάδα! Ο Γιώργος Κατσίμπαλης αρχίζει πρώτος να ψάλει τον Εθνικό Ύμνο με την αρχαγγελική φωνή του και η νεκρώσιμη συγκέντρωση μετασχηματίζεται σε παλλαϊκή αντιστασιακή εκδήλωση.*